

antropologických přístupů ke studiu rolnických komunit.

Otázkou je, zda binární rozdělení našich úvah na východní a západní část střední Evropy je dnes vhodnou cestou k rozšíření našeho poznání. Do jaké míry má smysl opakovaně zdůrazňovat rozdíly mezi středozápadní a středovýchodní Evropou na úkor rozdílnosti vnitřních? Neunikají nám některé podstatné rysy raně středověké venkovské populace a jejího vývoje, které běžely napříč tímto vymezením? Milův katalog navíc zahrnul jen špičku archeologické evidence, představovanou plošně rozsáhlejšími výzkumy. Ve výběru jsou tak extrémně zastoupeny poznatky z rovinatých oblastí s písčným podložím, kde byly možné velkoplošné a mechanické odkryvy obnažující zřetelné pozůstatky zahloubených objektů. Pohled na mapu všech vybraných lokalit ukazuje, že naše poznání se ve skutečnosti omezuje na obilnářská jádra střední Evropy, situovaná v nížinách podél významných řek, zatímco jiné rozsáhlé a sídelně velmi dynamické oblasti nejsou reprezentovány jediným sídlištěm.

Milova kniha představuje výsledek obdivuhodného úsilí a pracovního nasazení, jež fascinuje svým rozsahem a geografickým i časovým záběrem. Zároveň vytváří nezbytné předpoklady pro hlubší porozumění regionálním a časovým rozdílnostem v hmotné podobě raně středověkých sídlišť a otevírá cestu k příslušné sociálně-ekonomické reinterpretaci, ať se již jedná o povahu rolnických domácností, charakter pozemkové držby, mezigenerační transfer hmotných statků nebo organizaci zemědělské i nezemědělské produkce.

TOMÁŠ KLÍR

REGIONALIA

Miroslav KOVÁŘ a kol., *Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou. Sborník příspěvků k jeho dějinám a architektuře*, Unicornis, Praha 2015 (= Studie k architektuře a dějinám českých klášterů 1)

215 s., ISBN 978-80-86562-15-5

Za vznikem publikace stojí především nadšení stavebního historika Miroslava Kováře a jeho níže uvedených kolegů, kteří se lokalitou dlouhodobě zabývají. Dnes téměř zaniklá stavba cisterciáckého

kláštera Hradiště nad Jizerou se těšila svého času mimořádnému významu, o čemž pojednává první, na historii kláštera zaměřená studie Kateřiny Charvátové. Založení kláštera se předpokládá před rokem 1184, a to nejspíše Heřmanem z Ralska z rodu Markvarticů. Během husitských válek byl klášter vypálen a z této katastrofy se již nevzpamatoval. Stejně tak zanikl tamní archiv, čímž je akcentována závažnost stavebně historických a archeologických průzkumů. Charvátová mapuje mimo jiné filiační řadu kláštera (Cîteaux – Morimond – Erbach – Langheim – Plasy – Hradiště), jeho vlastní odnože (Sezemice, Svaté Pole) i majetkové a hospodářské poměry klášterství.

Za úvod k bloku následujících studií lze považovat stať M. Kováře podávající přehled dosavadního bádání o stavební podobě kláštera, a to počínaje barokními historiografiemi (V. Březan, J. Crugerius, B. Balbín, A. Sartorius), přes zásadnější práce J. E. Vocela, J. V. Šimáka, D. Líbala až k recentním poznatkům (naposledy D. Prix). Vzhledem k fragmentárnosti původního cisterciáckého areálu mají stěžejní význam archeologické průzkumy probíhající v lokalitě již od poloviny 19. století, nejrozsáhlejší pak v letech 1995–2005 pod vedením Jiřího Waldhausera. Ten společně s Petrem Sommerem podává zevrubnou zprávu o jednotlivých zjištěních i celkovém kontextu. Připomeňme, že nejdůležitější stavební aktivity na místě bývalého kláštera probíhaly po roce 1556 (výstavba renesančního zámku), roku 1852 (pivovar) a v letech 1920–1921 (rozšíření pivovaru).

Archeologický průzkum započatý roku 1995 se zaměřil na doposud neprozkoumaný pravouhý chór konventního chrámu a prokázal koncepci tohoto prostoru jako klasickou kombinaci vysokého chóru obklopeného dvojložným ochozem. Další zjištění se vztahují k úpravě dlažby chrámu (dochovány jsou velké plochy středověké terakotové dlažby ve dvou horizontech), k ochozovým kaplím a jejich výbavě (zachyceno je celkem pět oltářů a cihlové přepážky oddělující jednotlivé kaple), stejně jako k architektonickým článkům nalezeným v destrukci chóru (zde s odkazem na *Katalog architektonických detailů* vypracovaný M. Kovářem). Nechybí zmínka o dalších nálezech představujících značné množství artefaktů, antropologický a osteologický materiál. Prozkoumána byla rovněž tzv. krypta, prostor vzniklý v důsledku snah o rozšíření stavby i do míst poklesu terénu pod chórem, sloužící jako pohřebiště významných osobností. Před vchodem do krypty se nachází kostrové pohřebiště, kde archeologové identifikovali 14–20 pohřbů, a to jak mužských, tak i ženských, dospělých i juvenilních jedinců

(viz *Deskripce jednotlivých hrobů*). Hroby jsou proto interpretovány jako část vrcholně středověkého hřbitova sloužícího laikům mimo vymezený areál kláštera.

Z výše uvedených výsledků a analogií čerpá podkapitola o rekonstrukci středověké podoby kláštera Hradiště. Waldhauser se Sommerem opět připomínají počátky kláštera i domněnku vyvolanou nezvyklým umístěním areálu na ostrožně, jež naznačuje, že zde cisterciáci mohli nahradit starší benediktinský konvent. Cisterciácký chrám představoval monumentální trojlodní budovu s transeptem a s pravouhlým východním závěrem. Nejvýznamnějším pozůstatkem původního kostela je portál vedoucí do severní postranní lodi, datovaný kolem roku 1260. Jedná se o ústupkový portál s vloženými sloupky a bohatým rostlinným ornamentem, vzniklý přinejmenším zprostředkovaně pod francouzským vlivem, konkrétněji s odkazy na výzdobu západního průčelí remešské katedrály (kolem roku 1255). Jako celek bývá stavba konventního chrámu dávána do spojitosti s rakouským cisterciáckým klášterem v Lilienfeldu. Další analogie nalezneme mezi kostelními stavbami deřině větve začínající v Morimondu (např. Ebrach, Georghenthal, Riddagshausen, Salem). Klausura kláštera Hradiště, situovaná na jižní straně kostela, je dnes zcela zničená. V severní části ostrožny se nacházel kromě dalších budov i laický kostel. Zbytky tohoto chrámu s ústupkovým portálem rovněž z doby kolem roku 1260 tvoří dodnes jádro farního kostela Narození Panny Marie.

Klára Fleková studií o mozaikové dlažbě konventního chrámu v Hradišti navazuje na svoji dříve publikovanou práci, kterou doplňuje o nejnovější poznatky stavebně historického průzkumu. Ze starších pramenů ke zkoumání hradištské dlažby odkazuje především na nákresy dlažeb z plánů A. Wendera. Fleková zdůrazňuje výjimečnost původní podlahy, definuje obecněji problematiku gotických mozaikových dlažeb a věnuje se jejich datování na území Čech, Moravy i v širším evropském prostoru. Dlažbu v hradištském chrámu datuje v rozmezí druhé čtvrtiny 13. století až do konce téhož věku. Ze 760 dochovaných fragmentů dlaždic lze rozlišit na 69 typů v široké barevné škále od světle žluté po černou glazuru s doplněním dlaždic režných. Za současného stavu badání však není možné podlahu jako celek bezpečně rekonstruovat.

Vysokou uměleckou kvalitu vykazují také nefigurativní architektonická sochařská výzdoba kláštera Hradiště, o níž referuje Pavel Kroupa. Dochované památky umožňují sledovat téměř kontinuální vývoj sochařského vegetabilního ornamentu, a to opět v období mezi lety 1230–1300.

Oproti některým výsledkům předchozího bádání Kroupa neakcentuje zprostředkující roli německého prostředí, ale vyzdvihuje přímé kontakty s francouzským sochařstvím, především s Remesí. U nás nalezneme nejvýraznější paralely zejména v Předklášteří u Tišnova. Kroupa postupuje při formálním rozboru jednotlivých děl chronologicky a v textu odkazuje jak na obrazovou přílohu, tak na vyobrazení ve výše uvedeném *Katalogu*.

Kovářova důkladná, byť skromně nazvaná studie *Příspěvek k poznání gotické architektury kláštera cisterciáků v Hradišti nad Jizerou*, sice navazuje na poznatky předchozích badatelů, opírá se ale především o autorův terénní průzkum konventního chrámu, množství dislokovaných architektonických článků i souvisejících lokalit (nově upozorňuje na nedalekou johanitskou komendu v Českém Dubu). V detailním popisu stavebního vývoje východní části kostela autor rozšiřuje poznatky z výzkumu J. Waldhausera, přičemž neopomíná ani rozbor kamenických a montážních značek. V případě popisu tzv. krypty a transeptu odkazuje na recentní průzkum E. Vyletové, při deskripci chrámové lodě pak zdůrazňuje roli dokumentace A. Wendera z 19. století. Precizností se vyznačuje charakteristika stolků architektonických článků i snaha o rekonstrukci jejich původní funkce ve stavbě kláštera (viz rovněž *Tabulka stavebních prvků*). Některé z prvků nebyly dosud v literatuře popsány a nabízejí důležité podněty pro získání lepší představy o genezi hradištského tvarosloví, případně podklady pro dataci jednotlivých stavebních fází klášterního kostela.

Kovář rozlišuje čtyři etapy výstavby, je však poněkud zavádějící a zbytečně rozdělovat problematiku datace do dvou podkapitol. Lze předpokládat, že jako první vznikala během druhé čtvrtiny 13. století východní část chrámu – chór, část trojlodí a transept. Tato etapa vyazuje více vzájemně se prolínajících stavebních záměrů, což byl zřejmě důsledek obtíží při stavbě na příkrém svahu ostrožny. Do druhé stavební fáze kolem roku 1260 jsou mimo jiné řazeny velký severní portál a portál hradištského farního kostela. Následující „poklasickou“ etapu (od roku 1270 po počátek 14. století) dokládají klenební svorníky a žebra „subtilní vejčité profilace“, není však jisté, ze kterých částí kláštera pocházejí. Čtvrtá, závěrečná stavební fáze je zastoupena značným množstvím fragmentů okenních kružeb a ostění. Při celkové rekonstrukci chóru i slohových paralel se Kovář shoduje s výše uvedenými názory P. Sommera a J. Waldhausera a demonstuje jej v půdorysném i trojrozměrném kresebném vyobrazení s vyznačením přibližné polohy některých architektonických článků.

Po již připomínaném *Katalogu*, který prezentuje celkem 42 tabulek s množstvím kreseb či fotografií stavebních prvků včetně jejich profílce, následují dva stručné příspěvky vztahující se k předběžnému posouzení stavebního kamene (Jan Zavřel) a ke geometrii středověké klenby „krypty“ hradištského kláštera (Jan Dolista). Tento text je doplněn prostorovými modely a vyobrazením výškových poměrů klenb se zakreslením vrstevnic, vektorizovaných diagonál a čel klenb. Slovo závěrem, formulované za autorský kolektiv editorem sborníku, je výstižným shrnutím a propojením poznatků všech uvedených studií.

Ačkoli sborník *Cisterciácký klášter Hradiště nad Jizerou* nevyzniká čtivostí, jde o precizní představení dostupného materiálu a jeho střizlivou interpretaci. Přes drobné nedostatky v podobě četnějších překlepů a množení některých informací je jisté, že sborník nalezne významné místo nejen v poznání architektury kláštera Hradiště, ale i jako pomocník při hledání analogií u řady dalších lokalit.

MARTINA KUDLÍKOVÁ

Staré stezky. Sborník příspěvků z konference o výzkumu starých komunikací. Prachatice 9.–11. 6. 2010, edd. František KUBŮ – Marek PARKMAN, Prachatické muzeum, Prachatice 2015 (= Zlatá stezka, Supplementum 1)

164 s., ISBN 978-80-87421-18-5

Publikace vzešlá z konference konané v roce 2010 v Prachatickém muzeu ukazuje, jak některé typy výstupů mohou být antikvované rychleji, než je tomu u historiografie obvyklé. Když pročítáme jednotlivé příspěvky, vytištěné pět let po jejich prezentaci, vidíme, že některé dílčí údaje již v době vydání sborníku neplatily. Výzkum starých komunikací je velmi dynamický a rychle se v něm rozvíjí interdisciplinární spolupráce; nadto jde o téma, jemuž se větší pozornosti dostává relativně krátkou dobu, proto dosud nedošlo k ustálení užívané terminologie. Řada studií tak seznamuje čtenáře s dosud nezažitými metodami výzkumu, charakteristikami některých zdrojů informací a zabývá se technikou práce (texty Jana Martínka, Petra Nového či Ivy Košatkové), jejíž podoby se mezitím již změnily. V bilancování o výhledech výzkumu Zlaté stezky od Františka Kubů a Petra

Zavřela se tak např. dočteme o možnostech lidarového snímkování krajiny, které bylo v roce 2010 k dispozici jen pro bavorskou část Šumavy. Dnes máme k dispozici jeho pokročilejší generaci v lepším rozlišení pro celou Českou republiku, která je dostupná online; zkušenost s možnostmi a limity lidarového snímkování je navíc nesrovnatelně větší.

Ve sborníku se spolu setkávají dnes již překonané představy o průběhu historických cest v trasách říčních údolí, „dovozovaných“ na základě rozmístění datových depotů (Ondřej Chvojka), a relevantní rekonstrukce tras cest na základě jejich pozůstatků v krajině, její celkové dispozice, podoby hydrografické sítě, důkladné interpretace písemných pramenů a zohlednění dalších důležitých zdrojů informací (zejména příspěvek autorské trojice Dušan Cendelín – Pavel Bolina – Dušan Adam).

Sborník dnes již v mnohém přibližuje spíše genezi bádání, než že by jednotlivé příspěvky byly zdrojem spolehlivých informací. Ty byly v některých případech zpřístupněné po dalším výzkumu lépe a v širším kontextu.

TOMÁŠ KLIMEK

Milešov ve středověku a novověku, ed. Jakub PÁTEK, Albis international – Univerzita J. E. Purkyně – Národní památkový ústav, ÚOP v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2015

270 s., ISBN 978-80-86971-52-0 (Albis), 978-80-7414-775-3 (UJEP), 978-80-85036-63-3 (NPÚ)

Třináct studií z pera čtrnácti autorů zaměřilo svoji pozornost na dějiny a památky obce Milešov v srdci západní části Českého středohoří a jejího neblížešího okolí. V minulosti šlo o významnou lokalitu, o čemž svědčí i skutečnost, že se dle ní celá západní část pohoří nazývá Milešovským středohořím. Časově kniha pokrývá období od raného středověku až přibližně do poloviny 19. století, přičemž v centru pozornosti autorů je doba vlády rodů Kaplířů ze Sulevic a jejich nástupců Hrzánů z Harasova, kdy došlo k radikální přestavbě milešovského zámku Antoniem della Porta a novostavbě barokního kostela sv. Antonína Paduánského

Nejstarší období regionu přibližuje Tomáš Velínský. V centru jeho pozornosti se ocitla tzv. Srbská či Chlumecká stezka a kolonizační aktivity z 12. a 13. století, které rovněž poskytují průhledy